

אשה ששכחה להדליק נרות שבת בערב שבת חנוכה

בערב שבת חנוכה עזרה אשה אחת לילדיה המרובים להדליק נרות חנוכה, כשחלקם הדליקו נרות בתוך הבית וחלקם בחוץ. מפאת שהדבר התארך היא פנתה מיד בסיום ההדלקה להכנות השבת האחרונות, ושכחה להדליק נרות שבת. אשה זו נוהגת להדליק נר אחד כנגד כל אחד מבני המשפחה, ועד היום נהגה להדליק נרות שעווה. שאלתה, ידוע לה שעליה להוסיף מעתה נר, אך מכיוון שהיא ממילא מדליקה נרות מרובים כנגד בני משפחתה, האם היא יכולה להוסיף באיכות המצווה במקום בכמותה, ולהדליק מעתה בשמן זית שהינו מצווה מן המובחר מבלי להוסיף בכמות הנרות? היא חוששת מאי נעימות גדולה בפני בנותיה הגדולות וכלותיה עם תזכורת תמידית על כך ששכחה פעם להדליק נרות שבת...

א. דברי המהרי"ל

המקור להדלקת נר נוסף לאשה ששכחה להדליק נרות שבת, הוא בספר מהרי"ל (מנהגים) בהלכות שבת. המהרי"ל נשאל על כך על ידי בת אחותו, והורה לה:

"שתהא זהירה כל ימיה להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה בשיעורם עד עתה. ומתי שאירע תעניתה ותתוודה אז - תתוודה ג"כ על עבירה זו, ואם רצונה להרבות תענית על ככה ולסגף עצמה להתכפר לה, תבוא עליה ברכה".

לא ברור מדברי המהרי"ל מה בדיוק עליה להוסיף 'על כל נר של מצוה'. האם הכוונה שעליה להמשיך ולהדליק את אותה הכמות של נרות שהיתה רגילה עד היום אלא שעליה להוסיף בשיעור השמן או באורך הנרות, או שכוונתו שעליה להוסיף נר נוסף על כמות הנרות שהיתה רגילה להדליק כל שבת עד היום.

בדרכי משה הקצר (אורח חיים סימן רסג) אחר שהביא את דברי המהרי"ל הנ"ל כתב:

"וכל זה אינו אלא חומרות רחוקות. ואדרבה, נראה דכל המוסיף על הנרות גורע ומפסיד הכוונה של זכור ושמור. אבל הנשים נוהגות כדברי מהרי"ל, שכל ששכחה פעם אחת מדלקת כל ימיה ג' נרות. ונראה דסמכו אדברי מרדכי דכתב במסכת ר"ה ריש פרק י"ט (סי' תשכ) דיכולין להוסיף על דבר המכוון, וכן כתב שם האשיר"י (פ"ד סי' ג), ועיי"ש".

אך האליה רבה (סימן רסג ס"ק ט) כותב על דברי המהרי"ל:
"משמע דרק הוספה בעינן, כגון שמדליק נר גדול יותר או נותן מעט שמן
יותר, אבל אינה צריכה להדליק עוד נר לתוספת, דלא כהבנת רמ"א ולבוש.
ונראה להקל בזה לאשה עניה".

ב. הטעם בדברי המהרי"ל

בטעם דין המהרי"ל כותב הב"ח:
"ונראה דהטעם הוא, שבזה תהא נזהרת מאוד שלא תשכח עוד, שאם
תשכח עוד צריכה עוד להוסיף נר בכל פעם שתהא שוכחת".
וכך מביא במשנה ברורה (סימן רסג ס"ק ז): "והכל משום קנס כדי שתהא זהירה
בכבוד שבת".
עפ"י דברי הב"ח פוסק במגן אברהם (שם ס"ק ג):
"ומהאי טעמא נראה לי דאם נאנסה ולא הדליקה, כגון שהיתה בבית
האסורים וכיוצא בה, אינה צריכה להוסיף".
הבנה זו בדברי המהרי"ל אינה כלל מובנת מאליה, וכפי שכותב המחצית השקל
(שם ס"ק ג):

"רצונו לומר, דבלי דברי הב"ח היה עולה על הדעת הטעם שצריך להוסיף
נר הוא לכפרה, אם כן גם בנאנסה צריך כפרה קצת, או הוי סלקא דעתא טעם
נר הנוסף לתשלומין מה ששכחה, אם כן הוא הדין בנאנסה. מה שאין כן
לטעם הב"ח שתהיה זהירה מכאן ואילך, בנאנסה אינה צריכה להוסיף, דהא
בלאו הכי היתה זהירה, אלא האונס גרם לה שלא הדליקה".

ג. דעת הרמ"א

כאמור, הדרכי משה הסתייג מדברי המהרי"ל משני נימוקים. ראשונה, הוא אמר
שדבריו הינם חומרה רחוקה. ושנית הוא טען ש'כל המוסיף גורע' ושההוספת הנר
הנוסף מאבדים את ההדלקה של שתי נרות דוקא כנגד שמור וזכור.
את הסתייגותו השניה תירץ הדרכי משה על פי דברי המרדכי והרא"ש במסכת ראש
השנה, שכתבו בעניין עשרת הפסוקים הנאמרים בברכות מלכויות, זכרונות ושופרות,
שלמרות שאסור לפחות מהם - מותר להוסיף עליהם, וכפי שמצאנו במסכת מגילה (כג,
א) שמותר להוסיף על שבעת הקרואים של שבת וששת הקרואים של יום הכיפורים.
הרמ"א מביא את דברי המהרי"ל להלכה (סימן רסג סע' א), בתוספת הערתו מדברי

המרדכי והרא"ש: "האשה ששכחה פעם אחת להדליק, מדלקת כל ימיה שלושה נרות (מהרי"ל) כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר ובלבד שלא יפחות (אשר"י ומרדכי מס' ר"ה ר"פ יום טוב)".

אך נראה לדייק מדברי הרמ"א שהוא עדיין עומד בהסתייגותו הראשונה ובדעתו ש"כל זה אינו אלא חומרות רחוקות", שכתב "האשה ששכחה פעם אחת להדליק **מדלקת** כל ימיה ג' נרות", משמע מדבריו שאין זה דין וחובה, אלא שכך נוהגות הנשים בפועל להדליק נר נוסף, ועליהן להמשיך במנהג זה שהרי זו חומרה שאין בה שום קלקול.

ד. מחלוקת הדרכי משה והאליה רבה

מכיוון שכל עניינו של המהרי"ל היה לקנוס את האשה כדי שלא תשכח שוב להדליק נרות, מובן שהקנס צריך להיות בדבר שניכר לאשה ותהווה עבורה תזכורת מובהקת לשכחתה בעבר ותחזק אותה בעניין זכירת ההדלקה בעתיד. וכפי שכתב **המגן אברהם** (שם, ס"ק ג):

"כי הדבר משום הכירא שתהיה זהירה מכאן ולהבא בכבוד שבת".

נראה להסביר על פי זה את מחלוקת הדרכי משה והאליה רבה האם המהרי"ל הצריך הדלקה של נר נוסף או שמספיק להוסיף בכמות השמן או באורך הנרות. נראה שמחלוקתם היא בשאלה מה מהווה סימן ניכר עבור האשה, האם רק הוספה של נר נוסף, או שגם הוספה בכמות השמן מהווה שינוי וסימן מובהק עבורה. נראה שהרמ"א הבין שהוספה של כמות נוספת של שמן בכל נר לא מהווה סימן מובהק, שהרי אין שיעור מסוים לשמן של נרות שבת, וכן אין שיעור מסוים להוספה לאשה ששכחה, ועם הזמן סימן ההיכר הולך ונעלם. מה שאין כן כאשר האשה מוסיפה נר נוסף, הרי שני זה מהווה סימן ותזכורת תמידית עבורה. על פי זה נראה לומר, שאשה שנהגה במשך שנים להדליק נרות שעווה, וכעת עקב שכחתה מקבלת על עצמה להדרר במצווה ולהדליק בשמן זית דוקא, הרי שההדלקה בשמן זית מהווה עבורה סימן מובהק והיכר תמידי לא פחות מהדלקת נר נוסף.

ה. מחלוקת הפרי מגדים והביאור הלכה

האחרונים נחלקו האם יש לקנוס אשה ששכחה להדליק רק אחד מנרות השבת.

הפרי מגדים (אשל אברהם סימן רסג ס"ק ג) כותב:

"ואם מדלקת שתי נרות ופעם אחת הדליקה רק אחד, צריכה להוסיף. וכן אם מדלקת הרבה ושכחה פעם אחת וחסר אחד, תדליק יותר, שתהא זהירה".

אך הביאור הלכה חולק על כך, וכותב (סימן רסג סעיף א ד"ה ששכחה וכו'):
 "ולא נהירא, דכל זה הוא רק מנהג והבו דלא לוסיף עלה".

על פי אותו עיקרון, מכיוון שדברי המהרי"ל הינם בגדר מנהג ולא דין, נראה שהעניין הוא שיהיה במעשה ההדלקה של האשה תוספת שתהווה תזכורת מתמדת עבורה וקנס על שכחתה, ולכן תוספת באיכות המצווה בהדלקה בשמן זית עונה על הקריטריונים של המהרי"ל ואין צורך בתוספת בכמות הנרות בדוקא.

1. כשדולק אור חשמל

בשו"ת מלמד להועיל (חלק א, או"ח סימן מו) דן באשה ששכחה להדליק נרות שבת, אך בעלה הדליק נרות גז או אור חשמל. מעיקר הדין ניתן לצאת בהם ידי חובת נרות שבת, אך בפועל הבעל לא התכוון לכך, ולא בירכו עליהם. המלמד להועיל תולה דין זה במחלוקת הפרי מגדים (אשל אברהם שם ס"ק ג) והביאור הלכה באשה ששכחה להדליק אחד מהנרות שהיתה רגילה בהם. שהרי גם כאן אמנם הדליקו אורות בבית, אך בכל שבת מדליקים אור ובנוסף מדליקים גם נרות שבת. לפי הפרי מגדים שעל שכחה של נר אחד חייבים להוסיף נר ברור שאשה זו חייבת להוסיף. אך לדעת הביאור הלכה שעל שכחה של אחד מהנרות לא חייבים להוסיף נר יתכן וגם אשה זו שהיה אור בביתה ליל שבת אינה חייבת.

המלמד להועיל פוסק, שאם יש עוד סיבה להקל, כמו למשל שהוספה של נר תפגום ב"יופי הידור השולחן" כי אין פמוט נוסף של כסף בדומה לפמוטים הקיימים:
 "אזי יכולין להקל בענין דידן, או שתוסיף רק בגודל הנרות, או שתתן שוה של נר הנוסף לקופת חלה. ורק אם אינו מערבב כלל - מהיות טוב תחמיר עפ"י דעת הפמ"ג להוסיף עוד נר, ופטור בלא כלום א"א משום שעל כל פנים פשעה האשה ששכחה להדליק ולא ברכה על הנרות".

על פי זה נראה שהוא יודה שניתן לוותר על הוספה של נר ולהסתפק בהוספה של שמן כאשר קיים חשש של פגיעה בבעלת הבית.

בדומה לדברי המלמד להועיל' פסק בשו"ת אור לציון (חלק ב, הערות פרק יח, דיני הדלקת הנרות בערב שבת):

"ונראה שכיון שעל כל פנים יש בנר חשמל משום שלום בית, אם אשה שכחה להדליק נר שבת אך הדליקה את אור החשמל כדי שיהא הבית מואר, אין לקנוס אותה להוסיף נר כדין מי ששכחה להדליק נרות שבת, וכמבואר ברמ"א בסימן רס"ג סעיף א', שכיון שיש עכ"פ שלום בית אין לקנוסה אף שלא קיימה מצות הדלקת הנרות".

וכן פסק גם הילקוט יוסף (שבת א הערות סימן רסג, סעיפים ב-ה - החייבים בהדלקה אות מב):

"וכיון שנחלקו בזה הפוסקים, ובזמן הזה יש בלאו הכי אור החשמל והמקום מואר יפה וליכא חששא שיכשל בעץ או באבן, יש להקל שלא לקונסה בזה. שוב ראיתי שנסתפק בזה בשו"ת מלמד להועיל (אורח חיים סימן מו). ע"ש. ולענין הלכה שאלתי למרן אאמו"ר שליט"א, והסכים לדברינו הנ"ל שאין צריך לקונסה, אם אור החשמל היה דלוק".

אמנם, בשו"ת **ציץ אליעזר** (חלק כא סימן יא) סובר שאין באור החשמל הדלוק בכדי להציל את האשה מהקנס של הדלקת נר נוסף, וזה מכמה טעמים:

א) בדרך כלל לא האשה היא שמדלקת בערב שבת את אור החשמל בבית כי אם בעל הבית ובני הבית, ואפילו כשהיא מדלקת היא לא מדלקת בדיוק בזמן הדלקת הנרות, ובודאי לא ביחוד לשם שבת, ואם כן יוצא שלא הדליקה באותו שבת הדלקת הנר לשם שבת כדרוש וכנהוג, ולכן חל עליה הקנס של הוספת נר עבור כך.

ב) מכיון שרגילים להדליק נרות שבת מיוחדים לכבוד שבת, יוצא במציאות שכשפעם מחסרים מעשות זאת, מרגישים בחוש שחסר בבית עונג שבת וכבוד שבת.

ג) מכיון שאור החשמל דולק באותה מידה שהוא דולק בכל ימות השבוע, אין בעצם הדלקתו חוש של כבוד שבת ועונג שבת.

ד) לא פשוט שאפשר מדינא לצאת ידי חובת הדלקת נר שבת באור חשמלי על סוגיו. ומכיון שמקפידים שלא להדליק נרות שבת בנרות חשמליים, אם כן נחשב הדבר כקיבלו עליהו, ולא יוצאים בזה ידי חובת הדלקת נרות שבת בכל אופן שהוא, ונשאר דינו של הרמ"א שאם שכחה האשה פעם אחת להדליק נר השבת שצריכה להדליק כל ימיה שלוש נרות.

גם בשו"ת **שבט הלוי** (חלק ה סימן לג) כתב שראוי שתוסיף נר.

נראה שיסוד מחלוקתם הוא האם הקנס של המהרי"ל בא להזכיר לאשה להדליק נרות בשביל שהבית לא יישאר בחושך וייפגם שלום הבית, או שהסיבה היא רק כדי שהאשה תזכור לקיים את מצוות החכמים לברך על נרות השבת שהדליקה. ונראה שגם אליבא דהציץ אליעזר והשבט הלוי שיש לקנוס את האשה גם כששלום הבית לא נפגע כלל - גם קנס של הוספה באיכות ההדלקה מהווה קנס ראוי, והיא אינה צריכה להוסיף בכמות הנרות בדוקא.

ז. ליל שבת חנוכה

יש לזכור שהשאלה נשאלה בנוגע לשכחת הדלקת נרות שבת בליל שבת חנוכה,

כשהאשה עזרה לילדיה להדליק נרות חנוכה וחלקם הדליקו נרותיהם בתוך הבית.

בעניין זה פסק **השולחן ערוך** בהלכות חנוכה סימן תרעח:

”מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת, יקנה נר שבת מפני שלום ביתו“.

על הלכה זו כותב **המגן אברהם** (שם, ס”ק ב):

”ואפשר דבזמן הזה שמדליקים בפנים יקנה נר חנוכה, ואעפ”כ לא ישב בחושך. ואף על פי שאסור לאכול לאורה, מ”מ כיון דא”א בעניין אחר הוא כשעת הסכנה, דמניחו על שולחנו אף על פי שעל כורחו משתמש בו“.

ומביא על כך **במשנה ברורה** (שם, ס”ק ב):

”יש אומרים דבזמן הזה שמדליקין בפנים יקנה [נרות] לנר חנוכה, שהרי לא ישב בחושך. ואף על פי שאסור להשתמש לאורה הוא כשעת הסכנה, דאיתא לעיל בסימן תרע”א ס”ה דמניחה על שולחנו. אבל רוב האחרונים הסכימו דאין לחלק בזה בין זמן הגמרא לזמנינו“.

לכן נראה שבמקרה שלנו שהאשה עצמה עזרה לילדים בהדלקת נרות חנוכה, הרי שבמקרה זה כל טעמיו של הציץ אליעזר לחייב אשה בקנס למרות שיש אור חשמל אינם שייכים, שהרי כאן האשה עצמה הדליקה נרות שהם תוספת על אור החשמל שדולק בבית ביום רגיל.

מסקנה

לאור האמור, נראה שיש מקום להקל ולהסתפק בקנס של הוספה באיכות ההדלקה ע”י הדלקה מכאן והלאה בשמן זית דוקא, משום שקנס זה מהווה תזכורת מובהקת עבורה, ואין חובה שתוסיף נר על כמות הנרות שהיתה רגילה להדליק. ובפרט יש להקל בכך, כאשר האשה עצמה הדליקה נרות חנוכה בביתה בליל שבת.

ברכות מקרב לב למורנו ורבנו
הגאון **הרב יעקב אריאל** שליט”א
רבה של רמת גן
לרגל הגיעו לגבורות
עוד ינוב בשיבה!

 ישיבת דרך חיים
 מכון שלמה אומן
 ישיבת שעלבים